

Vigh Barbara

Képalkotás mint önkifejezés? Rothschnek Olga naplóbeli rajzainak egy elemzése

A képi ábrázolásokra bizonyos tudományos irányzatok, például a művészetpszichológia vagy a rajzpedagógia, nem pusztán a világ többé-kevésbé pontos leképezéseiként, hanem az alkotó személyiségét, gondolatait és érzéseit tükröző forrásként tekint.¹ E szemléletmód nyomán egy naplóiornak és a cselekedeteinek a lehető legteljesebb és legpontosabb megértéséhez ugyancsak kulcsfontosságú lehet a nyelvi közlései mellett a diáriumában lévő vizuális elemek értelmezése is. Több okból is különösen igaz lehet ez az állítás a debreceni Rothschnek Olga naplóira vonatkozóan.² Egyrészt a könyvei szövegfolyamát toll- és ceruzarajzok sokasága tarkítja. Rothschnek Olga (1875–1959) magántanulóként napjainak a nagy részét az otthonában töltötte a családtagjai, vagyis a gyógyszerész édesapja (dr. Rothschnek Emil), a háztartásbeli édesanyja (Somogyi Róza), a húga (Rothschnek Róza), valamint – a csupán időnként hazalátogató – orvostanhallgató bátyja (Rothschnek Jenő) társaságában.³ Gyakran felkeresték ugyanakkor őt a honorácior-, földbirtokos- és kereskedőcsaládokból származó barátai, ismerősei is. Ezeket a vizitációkat ő is megannyiszor viszonzotta, de séták, bálók és színházlátogatások is tarkították a napjait. Naplóvezetésbe a 16. születésnapján kezdett az egyik tanára, Husz Lajos javaslatára. A művészetek iránt élénken érdeklődő lány 1891 és 1893 közötti naplókönyveit saját készítésű képzőművészeti alkotások is díszítik, amelyek témája igen sokszínű: a tájképek, életképek, csendéletek mellett a mindennapi élet használati tárgyai, sőt egy fikciós világ teremtményei, „a gyermekkorból átmentett mesevilág”⁴ angyalai, törpéi, tündérei is helyet kapnak a lapokon. Ezek az alkotások kivételes kordokumentummá teszik Rothschnek Olga naplóit.⁵ A naplóíró megértését, megismerését tekintve a diáriumban lévő vizuális elemek értelmezése kulcsfontosságú, hiszen recens kutatások szerint „két olyan életkori szakasz van,

¹ Hortoványi 2017: 155; Kárpáti 2005: 24; Schuster 2005: 22–23.

² MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6–8.

³ Vigh 2020.

⁴ Schuster 2005: 402.

⁵ Rothschnek Olga naplójáról lásd Szabó 2013.

amikor a lényeges, személyes töltésű, kifejező közlések legfontosabb csatornája nem a beszéd: a kisgyermekkor és a kamaszkor”,⁶ Rothschnek Olga pedig, amikor 1891-ben elkezdte vezetni a naplóját, mindössze tizenhat éves volt, vagyis még egy kamaszlány. Milyen tartalmakat közvetíthetnek az ő naplóbeli rajzai,⁷ illetve a keretükül szolgáló szavak? Fakadhatott-e a képalkotás igénye az ő esetében is, mint ahogy általában a kamaszoknál, az önkifejezés, az énközlés igényéből vagy abból is?⁸ A rajzait a saját történeti és kulturális kontextusukban elemezve⁹ ezekre a kérdésekre keresek választ az alábbiakban.

A rajzolás szándékai

Rothschnek Olgát több tényező motiválhatta rajzolásra. A korban a rajzolás, a festetetés éppúgy az úrilányhoz méltó, igényes nevelés részét képezte, mint a zene-tanulás vagy a francia nyelv elsajátítása,¹⁰ de a műkedvelés mint gyakorlat, vagyis mint a szabadidő kulturált eltöltése a középréteg önmeghatározásának ugyancsak nélkülözhetetlen alkotórésze volt.¹¹ Így lehetett ez az értelmiségi Rothschnek családban is, hiszen a szülők – Rothschnek V. Emil és Somogyi Róza – francia nevelőnőt fogadtak, hogy mindkét lányuk elsajátítsa a német mellett a francia nyelvet is, de zenetanárt is foglalkoztattak, aki zongorázni tanította a lányokat. Az idősebb lányuk, Olga mellé ráadásul egy időre rajztanárt is fogadtak, hogy a már gyermekkorában megmutatkozó tehetségét kibontakoztathassa.¹²

A kor úrilányokkal szembeni igényei mellett ösztökét jelenthetett a rajzolásra az emlékek vagy egy-egy fontosnak tűnő pillanat képi megörökítésének a vágya is.¹³ Erre a tényezőre utal például az a dokumentatív jellegű alkotás, amellyel a gyógyszerházuk épületét érintő tüzesetet örökítette meg nagy hirtelen a kamasz-

⁶ Kárpáti 2005: 182.

⁷ A kamaszlány műkedvelői/képzőművészeti tevékenysége túlnyúlt naplójának a lapjain, ám a diáriumán kívüli műveivel, minthogy azok – ebből az időszakból – nem kerültek be közgyűjteménybe, nem dolgozhattam.

⁸ A kérdésfelvetést Hortoványi Judit megfogalmazása inspirálta, miszerint: „a kamaszkor során a képalkotás igénye ismét előtérbe kerül, és ez jellemzően nem a művészi alkotás vagy a valóság-hű ábrázolás vágyával függ össze, hanem sokkal inkább az önkifejezés, az énközlés igényéből fakad”. Hortoványi 2017: 155.

⁹ Maquet 2003: 108.

¹⁰ Szívós 2009: 103.

¹¹ Bicskei 2003: 6.

¹² Timár 1990: 11–12.

¹³ Kárpáti 2001: 96.

lány,¹⁴ aki számára a rajzolásnak természetesen lehettek esztétikai természetű motivációi is,¹⁵ vagyis a képei abból a szükségletéből is fakadhattak, hogy valami szépet alkosson. „Délután az új naplóba festettem egy pár vadrózsát, köztük pókháló van. Csinosan sikerült.”¹⁶ Ez az idézet érzékletesen mutatja, hogy a kreatív megformálás megannyiszor esztétikai élvezettel járhatott együtt a szemében, nemegyszer ugyanis elégedettséggel, büszkeséggel tölthette el őt az általa készített mű szemlélése, a kreatív tevékenység így pedig a hangulatát is pozitívan befolyásolhatta.¹⁷ Ebbe az irányba hathattak persze a rajzokat illető elismerő szavak is. A kamaszlány ugyanis a privát naplójában lévő alkotásait is megmutatta időnként a saját kezéből a családtagjainak, ismerőseinek. Ily módon a képei bekapcsolódhattak a kommunikáció folyamatába is, habár a megalkotásukkor a kamaszlány nem kimondottan a kommunikáció igényével léphetett fel.¹⁸ Az a kérdés nem is válaszolható meg ekképpen, hogy a szemlélődők milyen jelentéseket olvashattak ki a rajzokból, hiszen erről semmilyen dokumentum nem tanúskodik. A nézelődők szeme persze nem is feltétlenül a képekre összpontosulhatott, mivel a bepillantások alkalmával az ismerősök igyekeztek a szövegből is minél többet kiolvasni. Egy idézettel szemléltetem ezt: „Mutattam nekik a kis színes képeket is a naplóból. Tetszett nekik. Uzonyi, bármily gyorsan forgattam, mindig ki-ki olvasott egy-egy mondatot, de nem érdekeset.”¹⁹

A rajzolásnak egy érdekes motivációja lehet a testvérek közötti úgynevezett differenciálódási dinamika. Rothschnek Olgának ugyanis volt egy három évvel fiatalabb húga, Róza. A lányok – részben a mintakövetés folytán – sok tekintetben hasonlítottak egymásra, de mindketten igyekeztek önmagukat különálló individuumként is kibontakoztatni és érvényesíteni. Serdülőkorukban erősödhetett fel igazán ez a differenciálódási folyamat, amikor az identitásfejlesztés kiemelt feladat.²⁰ Róza testvérétől való különbözőségét biztosíthatta – egyebek mellett – a zongorázás iránti szeretete, míg Olga – részben – a képzőművészet iránti szenvedélye által teremthette meg a függetlenségét, noha az ő esetében maga a naplóírás aktusa is kétségbevonhatatlan bizonyítéka az individualizálódás igényének.²¹

¹⁴ MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1891. 11. 2.

¹⁵ Schuster 2005: 43.

¹⁶ MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1892. 5. 26.

¹⁷ Schuster 2005: 338.

¹⁸ Schuster 2005: 84.

¹⁹ MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1892. 4. 17.

²⁰ McHale–Updegraff–Whiteman 2012: 922.

²¹ Gyáni Gábor szerint ugyanis „a napló ad(hat) leginkább hangot a (bármely) közösségtől elkülönülni kívánó, a saját szubjektumában maradéktalanul feloldódni igyekvő ember

A művészi hajlammal rendelkező lánynak a naplóbeli rajzokon túl nagyobb vállalkozásairól is vannak feljegyzések. 1891-ben például egy oltárképet festett a váradkai gyülekezet számára,²² és arcképmegrendeléseket is teljesített.²³ A naplóbeli rajzolásra ennél fogva a gyakorlás szempontja is sarkallhatta Olgát,²⁴ aki a jegyzetei közé rajzolgatva is nemegyszer művésznek érezhette magát, vagy legalábbis ezt a szerepet élhette át, amire az alkotásokban elhelyezett szignók megjelenése utalhat.²⁵

Előfordulhat végül, hogy rajzolásra motiválhatta az önkifejezés vágya is a fiatal lányt, hiszen az alkotók a képeikkel olyan tartalmakat is megjeleníthetnek, amelyek kimondatlanok, s a nyelv segítségével talán ki sem fejezhetők.²⁶ Azt a kérdést, hogy ez a szempont Rothschnek Olga esetében mennyiben érvényesülhetett, a továbbiakban igyekszem megválaszolni.

A rajzok funkciói

A rajzocskák a szövegben többféle funkciót töltenek be. Egynémely kép a szöveg megértését segítő eszközként tűnik fel,²⁷ amit ez az idézet érzékeltet: „Az utolsó tourt Tóbyval és Berényivel nem rendesen táncoltam, hanem úgy keresztezve, mint azt az előző lapon lerajzoltam.”²⁸ Más rajzok nem jelenítenek meg mást, mint amit a szöveg már világosan tartalmaz. Ezek a képek pusztán illusztrálják a szöveget, annak esszenciáját/kivonatát igyekeznek csak visszaadni.²⁹ A rajzok persze színesítik, dekorálják is a köteteket. Ez a funkció különösen erőteljes azon képek esetében, amelyekhez nem kapcsolódnak közvetlenül szövegrészek. Megannyi rajz ugyanis önmagában, szöveg nélkül áll a kötetekben, mint például azok az adott hónaphoz illő kompozíciók, amelyeket a naplóíró az új hónapok tiszteletére skiccelt egy-egy új lap tetejére.

belső készítésének”. Gyáni 2020: 160.

22 MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 7. 1892. 6. 28. A váradkai oltárkép fényképe Rothschnek Olga visszaemlékezésének utolsó oldalán látható. MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 10.

23 MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1893. 2. 13.

24 Watson 2012: 25.

25 Schuster 2005: 352.

26 Watson 2012: 24.

27 Lakner–Süli–Zakar–Szabó–Szoboszlai 2014: 8.

28 MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1891. 12. 6.

29 Lakner–Süli–Zakar–Szabó–Szoboszlai 2014: 8. Egy alkalommal például a következő jelenetet rajzolta meg naplója számára: „Délelőtt sétálni mentem mamával. Hozzánk jött mindjárt az a cukros Kovács József. Este ismét sétálni mentünk. Most Tóby csatlakozott hozzánk. (Írtóztató unalmas volt!) A kis nővére is vele volt, azt az én kis nővéremmel előre bocsátottuk.” MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1891. 10. 5.

A képkalkotás ugyanakkor lehetőséget teremthet olyan belső tartalmak ábrázolására is, amelyeket a szöveg nem vagy önmagában nem képes kifejezni.³⁰ A képek rendeltetése a naplókötetekben ezáltal akár az önkifejezés is lehet. Annak a kérdésnek a megválaszolásához azonban, hogy Rothschnek Olga rajzai betöltik-e ezt a funkciót, az alkotásai motívumkészletét nélkülözhetetlen összevetni a korabeli művészeti irányzatok sajátos képi világával. Ez „a külső hatások leválasztását szolgálja”, vagyis annak az elkülönítését, mely képi jegyek tartoznak a kor „szokásos rajzi repertoárjába, s melyeknek tulajdonítható különös jelentőség”,³¹ hiszen megannyi műkedvelővel egyetemben ő is másolhatott, utánozhatott és fel is dolgozhatott akár művészeti alkotásokat, akár köznapi, banális képeket, például újságillusztrációkat,³² emellett természetesen más médiumok is inspirálhatták, mint színházi darabok, irodalmi alkotások vagy éppen a gyógyszertárak dekorációi.³³

Sablonos formák, egyedi tartalmak?

Az 1890-es évek elején a legtöbb műkedvelő és képzőművész a közönség ideáljait valósította meg a gyakorlatban,³⁴ vagyis a képzőművészetekben ekkor is a pontos természetutánzás általánosan elismert és konvenciókon alapuló normája uralkodott, hiszen a közönség soraiban nem kérdőjeleződött meg még az az alapelv, miszerint a művészet célja a valóság realista ábrázolása.³⁵ Rothschnek Olga rendszerint ugyancsak egy átlagos tárgyi realizmus értelmében rajzolta meg a képeit, s ebben az ő kezét szintén vezethette akár az is, hogy a képe tetszetős legyen, hiszen a naplójába bepillantó családtagjai, ismerősei elismerése fontos lehetett a számára, ráadásul amennyiben a naplóját a képzőművészeti pályára való felkészülés terepének is tekintette, az alkotás során szintén a valósággal hasonlatosságot kereső közönség igényeit kellett szem előtt tartania. A kamaszlány mindenesetre, ahogyan arra a rajzainak a *Vasárnapi Ujság* illusztrációival, illetve a rajztanulók, valamint a műkedvelők számára éppen másolás céljából kiadott mintarajzokkal³⁶

³⁰ Lakner–Süli–Zakar–Szabó–Szoboszlai 2014: 9.

³¹ Kárpáti 2005: 189.

³² Kárpáti 2005: 162.

³³ Az Arany Egyszarvú patika 18. századi festményeiről ld. Menyhárt 2019.

³⁴ Lyka 1947: 65.

³⁵ Szívós 2009: 139.

³⁶ Bicskei 2003: 6. Amikor Petrik Géza Magyar könyvészet, 1712–1920 című könyvének tartalmában kutakodtam, több, a 19. század végén kiadott fiataloknak szánt mintalapokkal tűzdelt kiadványt találtam, melyekkel végül nem dolgozhattam, tekintve, hogy egyetlen hazai könyvtárban sem leltem fel őket.

való hasonlatossága rámutat (1–2. kép), elsajátította „a saját kultúrájára jellemző alapformákat, sémákat, látásmódokat”.³⁷

1. kép. A korabeli képzőművészet sajátos képi világának néhány eleme
Forrás: Demeczkyné 1901: 7, 9; Vasárnapi Ujság 1891. január 4. 9; 1893.
december 17. 871. (saját szerkesztés)

³⁷ Schuster 2005: 408.

2. kép. Olga rajzainak a korabeli képzőművészet sajátos képi világának néhány eleméhez (1. kép) való hasonlatossága

Forrás: MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1891. 10. 18; 7. 1892. 7. 1; 1893. 1. 1.; 8. 1893. 6. 2. (saját szerkesztés)

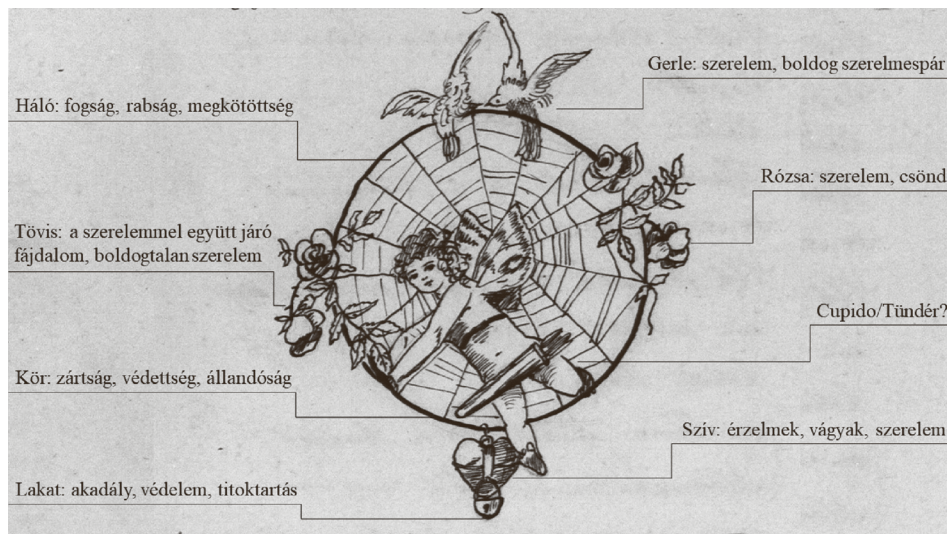
Noha a rajzai illeszkednek a kor jellemző képi nyelvéhez, időnként a sablonos formák ellenére is feltárulhatnak bennük belső tartalmak.³⁸ Ezeknek a nyelv segítségével olykor kifejezhetetlen, gyakran csak tudattalanul felszínre törő tartalmaknak a kifejezéséhez nyújthat segítséget a vizuális metafora, azaz a különböző szimbólumok használata.³⁹ Egy szimbólum jelentése mindig többértű, mivel „hétköznapi jelentése mellett sajátos, mélyebb jelentéssel is bír”.⁴⁰ Mivel a naplója vizuális anyagaiba mások is bepillantást nyerhettek, a szimbólumok kettős jelentése biztosíthatta Olga számára az öncenzúra elkerülését, illetve az „énhatárok megtartását”, bármikor visszahúzódhatott ugyanis „a hétköznapi jelentésréteg védelmébe”, s mondhatta, hogy egyszerűen csak egy házat, egy fát vagy egy szívet rajzolt. Ugyanakkor „a szimbólumok mélyebb jelentést hordozó rétege” lehetsé-

³⁸ Vö. Bergmann 2013: 57.

³⁹ Schuster 2005: 104.

⁴⁰ Hortoványi 2017: 156.

get kínálhatott számára az önmagáról, illetve az őt ért élményekről való gondolkodásra.⁴¹

3. kép. Lehetséges szimbólumok Rothschnek Olga egy rajzán

Forrás: MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1892. 5. 31; Gardin–Olorenshaw–Gardin–Klein 2009: 184–185, 330–331, 493–495, 546–549; Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 2010: 116, 174–175, 252–253, 283. (saját szerkesztés)

Megjegyzés: Az Olga által rajzolt valamennyi tárgy és figura sokoldalú szimbolikával rendelkezik, az ábrán azonban csak azokat a jelentéseiket tüntettem fel, amelyekkel nagy valószínűség szerint az adott a kontextusban bírhatnak. A képen szereplő alakban nem tudtam egyértelműen felismerni egy tündért vagy egy cupidot, mivel a kis lénynek a tündérekhez hasonlóan lepkeshárnya van, ugyanakkor nyilakat hordoz, mint egy cupido. Ennek a figurának a szimbolikája annak megfelelően változhat, mit vélünk felfedezni benne.

„Jel és jelentés megfelelése persze nem mindig egyértelmű”,⁴² annak a tanulmányozása ezáltal szintén nélkülözhetetlen, mi történt és mi hangzott el a kép elkészülése előtt, tehát „az értelmezéshez elengedhetetlen feltétel a kontextus vizsgálata”.⁴³ Ezt a kontextust a kamaszlány rajzai esetében a naplójegyzetek közvetítik. 1892 májusában, amikor a 3. képként közölt rajzot készítette, Olga gondolatai a diárium tanúsága szerint erősen a szerelem tematikája körül forogtak, nagyrészt

⁴¹ Hortoványi 2017: 156.

⁴² Kárpáti 2005: 183.

⁴³ Bergmann 2013: 61.

egy barátnője, Szabó Lenke szerelmi bánata miatt, akinek a történetét ekképp összegzi a napló:

„Egy fiatal lány szerelmes titokba. Nem szerettetik viszont. Elbeszéli az érzelmeit a legjobb barátnőjének. [Vagyis Olgának.] Napról napra rosszabbul lesz, nem eszik, a zárdába vágyik. Szülei el nem tudják gondolni mi baja. (A barátnő nem mondja meg, tartja a titkot.) Majd olyan rosszul lesz, hogy kénytelenítve vannak a szülők kívánságának eleget tenni, elviszik a zárdába. Innen a főnöknő azt írja: Nem javul [...] Ez fülébe megy a jó barátnőnek, és kérdi, mit kellene tenni? Válasz: Elmondani a mamának. [...] A mama néz nagyokat, gondolkodik, majd elszánja magát és lányával elmegy és el akarja mondani a hősnő mamájának. [...] A szülők restelik a dolgot, haragszanak, és képesek gyermeküket inkább meghalni hagyni, semhogy szíve vágát kielégítsék.”⁴⁴

Olga mindennek hatására arra a belátásra jut, hogy neki is okvetlenül titokban kell tartania, kiváltképp a szülei előtt, ideálja személyét, hiszen ekkor már jó néhány hónapja ő is szerelmes volt egy, a társaságukban gyakran megforduló fiatalemberbe.⁴⁵ Ezt az élményanyagot dolgozhatta fel ebben a kompozícióban a kamaszlány a szerelem, illetve a hallgatás különböző szimbólumainak, a szívnek, a rózsának, a gerlepárnak vagy éppen a lakatnak a segítségével. Egyes szimbólumok mindazonáltal a szerelem nehézségein kívül Rothschnek Olga tapasztalati világának más elemeit is prezentálhatják. A kör, valamint a háló mint szimbólum az élet egyhangúságának és túlzott szabályozottságának a megjelenítésére is szolgálhatott például a naplóíró számára, aki ebben az időben is gyakorta élt panasszal e jelenségekre vonatkozóan.⁴⁶ Meglehet ugyanakkor persze az is, hogy e kép egy-egy

⁴⁴ MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1892. 5. 28.

⁴⁵ „Ezt én mind szépen megjegyeztem magamnak! Milyenek ezek az apák! Még azt mondta Lenkének: Mondd meg fiam, ha szerelmes vagy, ide hozom neked, ha egy suszter fiú is! Ezt tudva, ha apa térden állva kérne is mondjam meg kibe vagyok szerelmes, nem ellenzi stb, még akkor is inkább szidni fognám az illetőt, mert tudom, hogy az apák raffineriái végremehetetlenek!!!!” Így fogalmaz Olga a Szabó Lenke szüleivel való találkozás után, majd még hozzáteszi: „Még előbb azt is mondta Szabó: Abba szerelmes az ilyen lány, akivel a legtöbbet érintkezik. Azt mondja mama: Ah! nem következés. Az én Olgám már milyen régóta ismeri Tóby Eleket, azzal érintkezik legtöbbet, és ki nem állhatja. Ki tudja, hátha Olga is úgy lesz, mint Lenke. (Jaj, de jó, hogy háttal ültem a világosságához, mert bizony jó nyomon járt Szabó bácsi!)” MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1892. 5. 17.

⁴⁶ „Tetszik tudni nem mondom, hogy nincs jó dolgom, de az én életem olyan egyhangú, unalmas, amit én egy csöppet sem szeretek, úgy szeretnék egy rablóhistoriát!!!!” Ezeket a gondolatokat Husz Lajos tanár úrnak fogalmazta meg a kamaszlány a 3. kép készítésének idején. MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1892. 5. 31.

motívuma nem hordoz Olga számára sem tudatosan, sem tudattalanul valamiféle többletjelentést, hiszen például a kör a korban gyakorta funkcionált illusztrációk kereteként.⁴⁷ Ennek a mintának a megjelenése a kompozícióban ezáltal egy egyszerű átvétel eredménye is lehet. Az ábrázolás mindazonáltal ennek a képnek az esetében nagy valószínűség szerint nagyrészt a pusztá leképezéstől mégis „a szimbólumokba rejtett kifejezés” felé tolódhatott már el.⁴⁸

4. kép. Rothschnek Olga egyetlen agresszívnek tekinthető alkotása

Forrás: MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 7. 1893. 2. 1.

„A szimbólumok mélyebb jelentést hordozó rétegei eszközt biztosíthatnak [...] olyan tiltott vagy szégyellt tartalmak kifejezésére is”, mint a düh, a székely, a szorongás vagy éppen az agresszió.⁴⁹ „Az agresszív rajzi jegyek”, például a képen megjelenő fegyverek, csatajelentek „kontextustól függően agresszív érzéseket, gondolatokat tükrözhetnek”, jelezhetnek depressziót, alacsony önértékelést és más problémákat, szolgálhatják ugyanakkor vizuális vagy olvasmányélmények feldolgozását is.⁵⁰ Rothschnek Olga egyetlen agresszívnek tekinthető alkotása (4. kép) szintén nem személyes agresszív készítéseket vagy pszichés problémákat tükrözhet,⁵¹ noha a jegyzetekben megjelenő érzelmek széles

⁴⁷ A *Vasárnapi Ujság*ban is gyakorta jelentek meg például ilyen illusztrációk. Lásd például: *Vasárnapi Ujság* 1891. március 29. 207; 1892. október 16. 722; 1893. február 12. 110.

⁴⁸ Hortoványi 2017: 157.

⁴⁹ Hortoványi 2017: 156. Lásd még ehhez: Bergmann 2013: 62.

⁵⁰ Bergmann 2013: 58–61.

⁵¹ Bergmann 2013: 58–59.

skáláján a harag,⁵² a bánat⁵³ vagy a bizonytalanság⁵⁴ is megannyiszor szerepel. A kontextus függvényében az agresszívnek ítélt téma, illetve az agresszív rajzi jegyek, motívumok ebben az esetben inkább az őt ért élmények feldolgozásaként értelmezhetők. 1893 januárjában ugyanis, amikor ez az alkotás készülhetett, igen erőteljesen foglalkoztatta őt egy párbaj, amelyet állítólag a szerelme vívott, vélhetően érte, azaz egy őt ért sértés miatt. A lány nagyfokú érdeklődéséről érzékletesen tanúskodik ez a naplórészlet:

„Délután ismét feljött Tikos. Róza tanult, mamának dolga volt, egyedül maradtam vele úgy egy fél óráig. Úgy szerettem volna megkérdezni, hogy kiért volt a párbaj, de csak úgy minden ok nélkül feltűnő lett volna; hát beszélgettünk egészen más tárgyról. Egyszerre azt mondja az angyal Tikos: – Mikor volt itt Elek? (Jól vagyunk már gondoltam.) mondtam, hogy nagyon régen stb. Egyszerre bátorság szállt meg és azt kértem: – Ugyan mondja már mikor volt az a párbaj. – Úgy december vége felé. – És kiért volt? – Ejha, hát mit érdekl az magát? – Engem? Óh hát csak éppen kérdeztem..... Mondja, nő is van a dologban? – Természetesen... [...] (Sokáig beszélgettünk még erről.) Mikor elmenni akart, s mikor már a lépcsőház ajtajában volt, oda súgok neki: – Mondja meg kérem, kiért volt a párbaj? – Nem mondom, találja ki, ha ki nem találja, úgysem érdemli, hogy megmondjam. (Elment.)”⁵⁵

Az agresszív rajzi jegyek tehát alighanem ennek a „párbaj ügynek” a vizualizálásaként kerülhettek papírra.

⁵² MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 7. 1892. 6. 12; 8. 29.

⁵³ „Később nyugodtabb lettem, ürült a szívem a bánattól, és kezdett jó kedvem lenni, olyan »bús« »jókedv« – írta egy alkalommal. MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1891. 11. 23.

⁵⁴ „[D]élután mily nagy volt a meglepetésem, mikor apa a »Debreczeni Hirlapot« elibem tartja, és mondja, hogy olvassam a következő cikket. – Köszönet az oltárképért. [...] Valósággal könnyekre indít az a gondolat, hogy mennyit érnék én, ha ezt a sok kitüntetés és dicséretet valóban megérdemelve kaptam volna...” Ezek a szavai például, melyeket a Váradkáról kapott dicséreteket olvasva fogalmazott meg, a tehetségébe vetett kétségeket tükrözik. MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1892. 1. 5.

⁵⁵ MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 7. 1893. 1. 8. A párbaj ügye ezután is többször előkerül a naplóban, ami jól mutatja, milyen meghatározó élmény lehetett ez a fiatal lány számára: 5. 14, 5. 17, 5. 21, 5. 24, 5. 25, 6. 3.

5. kép. Néhány lányos jelkép a naplóból

Forrás: MNL HBVL XIII. 29. 2. d. 6. 1891. 9. 10, 12. 6, 1892. 1. 1, 2. 19, 4. 3; 7. 1892. 9. 10, 11. 1, 1893. 1. 8. 1. 19, 2. 27, 3. 1; 8. 1893. 9. 3. (saját szerkesztés)

„Kamaszkorban a nemzedékkel való azonosulás mellett a nemi identitás megerősödését is segítik a szimbólumok.”⁵⁶ Olga naplója telis-tele van lányos jelképekkel, „a nyugalmat, a helyhez kötődést jelölő házakkal, virágokkal”, emellett a diáriumban „a környezet által kívánatosnak tartott nemi szerep kliséi”⁵⁷ ugyancsak gyakorta feldolgozásra kerülnek (5. kép), a képalkotás ezáltal számára a nemi identitása megerősítését is szolgálhatta. Ezt bizonyíthatja az is, hogy a kamaszlány alkotói tevékenysége illeszkedik a századforduló nemspecifikus képzőművészeti gyakorlataihoz.⁵⁸ Ez időben ugyanis a női festők általában a csendéleteken, tájképeken, portréfejeiken és kisebb zsánerjeleneteken túl nem merészkedtek,⁵⁹ ahogy többnyire Olga sem, emellett pedig voltak kifejezetten nőinek számító műfajok, mint a virágcsendélet vagy az iparművészeti tárgyak természet utáni megfestése,⁶⁰ amelyekben viszont Olga is előszeretettel alkotott. Ezekhez a mintákhoz, vagyis a festőnőkkel szemben támasztott társadalmi szerepelvárásokhoz való igazodás⁶¹ a

⁵⁶ Kárpáti 2005: 187.

⁵⁷ Kárpáti 2005: 187.

⁵⁸ A nemi identitás jellegzetes társadalmi és kulturális szerepmintákat takaró fogalma ugyanis mindig egy adott történeti kontextushoz kötődik. Gyáni 2014: 11–12.

⁵⁹ Bicskei 2003: 6.

⁶⁰ Szívós 2009: 103; Bicskei 2003: 15.

⁶¹ Az elmondása szerint szívesen tanult volna magasabb szinteken is festészetet, a szülei

lányos jelképek alkotása mellett identitásképző, -formáló erőként nyilvánulhatott meg tehát benne,⁶² azaz a rajzai egy (nagy) részében – legalább részben – a női identitástudat nyilatkozhat meg.

Konklúzió

A Rothschnek Olga képi ábrázolásaira fókuszáló vizsgálat a rajzolás motivációinak sokszínűségére világított rá. Ugyanerre mutatott rá a vizuális ábrázolás funkciói esetén is. Az elemzés nyomán láthatóvá vált, hogy a naplóbeli alkotások jellemzően illeszkednek a kor képi nyelvéhez, megmutatkozott ugyanakkor az is, hogy Olga szemében a grafikus nyelv időnként jelentőségre tehetett szert az élmények feldolgozásában, ahogyan az identitás kifejezésében és megerősítésében is, vagyis a látszólag tartalom nélküli sémák, ábrázolások, kompozíciók lényeges információkat közöltek az alkotóról.

Források

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára (MNL HBVL)
- XIII. 29. 2. d. 6. Családok. A Rothschnek család (Debrecen) iratai. Rothschnek Olga Margit napló 1. kötet.
- XIII. 29. 2. d. 7. Családok. A Rothschnek család (Debrecen) iratai. Rothschnek Olga Margit napló 2. kötet.
- XIII. 29. 2. d. 8. Családok. A Rothschnek család (Debrecen) iratai. Rothschnek Olga Margit napló 3. kötet.
- XIII. 29. 2. d. 10. A Rothschnek család (Debrecen) iratai. Dr. Varga Emilné Rothschnek Olga: Események születésemtől esküvőmig, 1875–1895.
- Demeczkykéné Volf Irma 1901: *Mintalapok a virágfestéshez: huszonnégy virágkép*. Budapest.
- Vasárnapi Ujság*, 1891–1893.

azonban ezt ellenezték, hiszen ők – az átlagosnál talán gondosabb neveltetés ellenére is – csupán a művelt középosztályi ideáloknak megfelelő feleségnek és anyának szánták gyermeküket. Rothschnek Olga így végül nem lett festőművész, ám mint műkedvelő nem hagyott fel a képkalkotással, sőt néhány festményével még kiállításokon is részt vett. (Az apja íróasztaláról készített alkotását lásd: Menyhárt 2019: 3.) A két világháború között emellett még „Látványos Mesejáték Színház”-at is működtetett Debrecenben, amelynek díszleteit és bábjait szintén saját maga készítette. Timár 1990: 18–20.

⁶² Gyáni 2014: 14.

Hivatkozott irodalom

- Bicskei Éva 2003: Műkedvelés és professzionalizáció között. Nők képzőművészeti oktatásának intézményesülése az első világháborúig. *Korall* (4.) 13. 5–29.
- Gardon, Nanon – Olorenshaw, Robert – Gardin, Jean – Klein, Olivier 2009: *Szimbólumok lexikona*. H. n.
- Gyáni Gábor 2014: A nőiség mint narratív identitás. In: Őri Péter (szerk.): *Szám- (és betű)vetés – Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére*. Budapest.
- Gyáni Gábor 2020: *A nő élete történeti perspektívában*. Budapest.
- Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György 2010: *Jelképtár*. H. n.
- Hortoványi Judit 2017: Szimbólumok rajzai, rajzok szimbólumai Szimbólumrajzok pedagógiai használatának lehetőségei kamaszkorban. *Gyermeknevelés* (5.) 1. 155–170.
- Kárpáti Andrea 2001: A kortárs művészet esztétikuma: a kamaszrajzok megítélésének kulcsa. *Iskolakultúra* (11.) 9. 95–103.
- Kárpáti Andrea 2005: *A kamaszok vizuális nyelve*. Budapest.
- Lakner Lajos – Süli-Zakar Szabolcs – Szabó Anna Viola – Szoboszlai Lilla 2014: Előszó. In: Lakner Lajos (szerk.): *Olvasható kép, látható szöveg*. Debrecen.
- Lyka Károly 1947: *Közönség és művészet a századvégen*. H. n.
- Maquet, Jacques 2003: *Az esztétikai tapasztalat. A vizuális művészetek antropológus szemmel*. Debrecen.
- McHale, Susan M. – Updegraff, Kimberly A. – Whiteman, Shawn 2012: Sibling Relationships and Influences in Childhood and Adolescence. *Journal of Marriage and Family* (74.) 5. 913–930.
- Menyhárt József 2019: *Az Arany Egyszarvú patika 18. századi festményei*. Debrecen.
- Schuster, Martin 2005: *Művészetlélektan – Képi kommunikáció – Kreativitás – Esztétika*. Budapest.
- Szabó Edina Rózsa 2013: Rothschnek Olga naplója. *Nagyerdei Almanach*, (4.) 6. 205–213.
- Szívós Erika 2009: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete, 1867–1918*. Budapest.
- Timár Lajos 1990: *Két debreceni értelmiségi család a XIX–XX. században. Varga-de Vargás és Rothschnek család. Család- és társadalomtörténet*. Budapest.
- Vigh Barbara 2020: https://mindennapoktortenete.blog.hu/2020/06/05/csaladi_élet_es_maganelet_egy_debreceni_polgarlany_naplojaban – utolsó letöltés: 2023. 11. 14.
- Watson, Julia 2012: Visual diary as prosthetic practice in Bobby Baker's „diary drawings”. *Biography* (35.) 1. 21–44